

Sigmund Freud és Wilhelm Stekel álmértelmezése

Hans-Volker Werthmann

Summer-School of the PIEE 2007-10-02

Összefoglalás

Wilhelm Stekel a korai pszichoanalízis egyik legfontosabb úttörője volt. Ő alapította az úgynevezett szerdai társaságot, és ő volt az osztrák és a német sajtóban Freud és a pszichoanalízis legszenvédélyesebb propagandistája. Tízkötetes művének, - "Die Störungen des Trieb- und Affektlebens (die parathischen Erkrankungen)" - a német és az angol nyelvterület országaiban volt a legnagyobb a hatása. Miután Freud 1912-ben őt kiközösítette, a pszichoanalízis főáramába tartozó pszichoanalitikusok többé nem idézték, nem magyarázták, így neve majdnem teljesen feledésbe merült. Csak napjainkban támadt fel újra az érdeklődés Stekel iránt.

A szerző felvázolja Stekel életrajzát. Stekel álmértelmezésével kapcsolatban hangsúlyozza az álom manifeszt tartalmában lévő szimbolika fontosságát, amelyet Stekel halálszimbólumainak példáján keresztül mutat be. Intuíció, avagy tudomány – Freud és Stekel között ez a kérdés tűnik a fő ütközőpontnak.

Kulcsszavak: a pszichoanalízis története – álom – szimbolika – tudomány versus intuíció

1. A két barátnő/nővér

Egy jól ismert pszichoanalitikus könyvében, akinek a neve témánk szempontjából lényegtelen, a következő álomra bukkantam:

"Egyszer azt álmodta, hogy a feleségét és annak barátnőjét a tejesember csiklandozza. Dühbe gurult, ellökte a tejesembert, mint egy zsákot, a feleségét pedig addig ütlegelte, amíg teljesen ki nem merült. Ez az álom kétségkívül résztárgy szinten értelmezhető: a tejesember egyenlő pénisz, feleség és barátnő pedig a mellek." (Meltzer 1973, 112.o.)

Az álomban a két barátnő, a szerző szerint, két női mellnek felel meg. Az egyenlőségjel a szövegben egy álomszimbólum direkt értelmezését jelenti. A szöveget olvasva azt a kérdést tettem fel magamnak, hogy vajon én is így értelmeztem volna-e ezt az álmot? Sajnos be kell ismernem, hogy nem. Most a kérdést Önöknek adom tovább. Önök mit válaszolnak?

És most kibővítem a kérdést: Tudhatjuk-e, hogy mi az álom jelentése? És ha igen, honnan tudhatjuk?

Ez a kérdés egy régi problémát érint. Vajon bizonyos álomszimbólumok mindig ugyanazt jelentik az álmokban? Ha ez igaz lenne, akkor megnézhetjük volna a jelentést egy szimbólumszótárban, és ott megtalálhattuk volna a magyarázatot. Ha a pszichoanalízisnek rendelkezésére állna egy pontos álomszimbólum-fejtés történet, akkor azt is megtalálhatnánk benne, hogy kinek jutott először az eszébe az a gondolat, hogy a női melleket egy álomban két barátnő, vagy nővér szimbolizálhatja, és hogy mikor történt ez a felfedezés.

2. Egy szimbólumértelmezés megerősítése

Bár jelenleg nem áll rendelkezésünkre se megbízható szimbólumszótár, se pedig részletes álomszimbólum-fejtés történet, mégis abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy meg tudjuk mondani, Sigmund Freud személyesen mikor, sőt melyik napszakban erősítette meg ezt a felfedezést. Hozzá kell tennünk, hogy nem az ő gondolata volt.

1911. május 10-én 18 tag és egy vendégdiák gyűlt össze a Bécsi Pszichoanalitikus Társaság tudományos találkozója. Az Otto Rank által írt jegyzőkönyvben (Nunberg & Federn 1962) az áll,

hogy rögtön a találkozó elején Freud professzor az 1910-es nürnbergi kongresszuson előterjesztett álomszimbólum fejtés közös folytatását javasolta.

A beszámoló így folytatódik:

„Első hozzászólóként Freud professzor elmond egy példát, amely nagyszerűen megerősíti Stekel látszólag önkényes állítását, miszerint pontosan a másodlagos részletek tesznek egy értelmezést értékessé. A példában egy páciens a kasztrációs komplexusát jeleníti meg, egyik elsőként hozott álmában. Az álomban a páciens találkozik a nővérel, aki két barátnőjével van együtt, akik maguk is testvérek. Kezet fog a két barátnővel, de a nővérel nem. Kiderül, hogy a két barátnő két női mellet jelent.”

Figyeljük meg, hogyan fogalmaz Rank: Stekel egy "látszólag önkényes állítása" "nagyszerűen megerősítve". Úgy tűnik, valaki igazságtalanságot követett el valakivel szemben: "látszólag önkényes állítás". Ezt az igazságtalanságot jóvá kell tenni, vagyis "nagyszerűen megerősíteni". Nyilvánvaló, hogy itt egy vita folyik, melynek története van, és, amint látni fogjuk, katasztrofális kimenetele lesz.

A történet főszereplőjének nevét már említettük. Ő Wilhelm Stekel, akinek a neve aligha ismerős Önöknek, hacsak nem találkoztak vele Freud „Álomfejtés” című művében. Stekelt a pszichoanalízis későbbi irodalma alig említi, mára a neve szinte feledésbe merült.

Mi oka volt Freudnak, hogy Stekelről ilyen elismerőleg szóljon, vagyis „nagyszerűen megerősítse”? A közvetlen ok egy pár héttel korábban megtartott összejövetel volt. 1911 április 29.-én Freud, és a Szerdai Klub 21 tagja a "Die Sprache des Traumes" (*Az álmok nyelve*) című terjedelmes művet vitatta meg.

A szerző a korábban említett Wilhelm Stekel, aki Freud 1900-ban kiadott korszakalkotó műve után, 1911-ben bemutatja saját, álmokkal foglalkozó könyvét. A Szerdai Klub a művet nagyon kritikusan fogadja. Alig kap jóindulatú kritikát, vagy elismerést. A szerző nagyon csalódottan megy haza, és később ezt írja: olyan volt, mintha egy építész bemutatott volna egy nagy épületet rengeteg szobával, és a kritikusok csak a fürdőszobát vették volna észre, de abban is hibát találnak.

Kétségtelen, hogy a fentebb említett májusi gyűlésen Freud enyhíteni próbálja a sértést. Rank később ezt írja a jegyzőkönyvben: " *Freud professzor végül megemlíti, hogy a szimbólumok közös megfejtésébe azért kell ismét azonnal belefogni, mert Kurt Mendel rosszindulatú bírálata nélkülözött mindenféle megértést Stekel álmokkal foglalkozó könyvével kapcsolatban. Továbbá kifejezi reményét, hogy közös erőfeszítéssel sikert fognak elérni Stekel szimbolikájának igazolásában, és gyengéinek kijavításában.*"

3. A pszichoanalízis szervezője, propagandistája és "szarvasgombakereső disznója"

Ki volt Wilhelm Stekel?

Stekel a pszichoanalízis korai szakaszának egyik legjelentősebb úttörője volt. A Szerdai Klub megalapítása is az ő nevéhez fűződik. Ő volt a pszichoanalízis legbuzgóbb propagandistája a sajtóban, valamint az első pszichoanalitikus folyóiratok társkiadója és szerkesztője.

Rendkívüli képzelőerővel rendelkezett, és a pszichoanalízis számos területének úttörője volt. Ide tartozik a pszichoszomatika, a szexuális zavarok, az álmok pszichológiája, és az irodalom pszichoanalitikus értelmezése. Ő fejlesztette ki a rövid pszichoterápia első típusát az "aktív analízist". Rengeteget írt, és egy ideig művei ugyanolyan közismertek voltak, mint Freud írásai.

Wilhelm Stekel(lásd Clark-Lowes 1999) 1868. március 18-án született Boyanban, ami akkor az osztrák-magyar Bukovina része volt, ma Ukrajnához tartozik. Szülei ortodox, később liberális gondolkodású, tudásra éhes zsidó emberek voltak. Apja üzletember, volt egy bátyja és egy húga. Egy vagy két éves korában családja Csernovicba, Bukovina fővárosába költözött, ami fontos kulturális központ volt akkor. Stekel élénk, nyughatatlan, sokirányú tehetséggel megáldott gyerek volt. Már kora gyermekkorában megmutatkozott zenei tehetsége, költészet- és irodalomszeretete. Virtuózan hegedült és, zongorázott, majd élete végéig folytatta a házi zenélést barátaival. Fia (egy fia és egy lánya volt) később híres karmester és zeneszerző lett.

A csernovici középiskola elvégzése után Stekel jelentkezett a Bécsi Egyetem orvosi karára. Tanulmányai harmadik évében beiratkozott a katonatorvosi képzésre, hogy ösztöndíjat kapjon. Az orvosi alapképzés elvégzése után tanulmányait 1890-től Meynertnél és Krafft-Ebingnél folytatta, akinek a klinikáján praktizált.

Krafft-Ebbing nagy hatással volt a szexológia iránti érdeklődésének fejlődésére, de mint hasonlóan gondolkodó ember, hozzájárult pacifizmus iránti elkötelezettségének kialakulásához is. Stekel ismeretséget kötött Bertha von Suttnerrel(Nobel Békédíj 1905) és Bécsben pacifista diákegyesületet alapított. 1891-ben még részt vett a Nemzetközi Pacifista Kongresszuson Bernben, de nem sokkal később kimaradt a pacifista mozgalomból. Katonai kötelezettségei (melyek alól később mégis sikerült kibújni) miatt nem tudott élni a Krafft-Ebing által felajánlott együttműködés lehetőségével. 1894-ben, 26 éves korában, mint orvos és ifjú férj végül általános orvosi praxisba fogott.

1895-ben publikálja első orvosi művét *A gyermekkori koituszról* címmel. Ebben a kisgyermek szexuális tevékenységeiről alkotott megfigyeléseit írja le, mely megfigyelések részben önéletrajzi természetűek voltak. Freud később felhasználta ezt a munkát, hogy megmutassa, már mások is felfedezték előtte a gyermekkori szexualitást. Stekel azonban természetesen nem ébredt rá megfigyeléseinek elméleti jelentőségére (Nitzschke 1992).

Stekel kétségkívül egy lelkes és optimista orvos volt. Gyakorló orvosként orvosi szakcikket is írt, de legfőképp az orvosi témák sajtóban való népszerűsítésében ért el sikereket, így orvos újságírónak is nevezhetjük őt. Amikor elkötelezte magát a pszichoanalízis felé, Freud legnagyobb hatású nyilvános propagálója lett. Freud első életrajzírója Fritz Wittels (Wittels 1924) a következő híressé vált mondatot írta: „Az összes német napilap rotációs nyomdagépe nyögött Stekel dicshimnuszai alatt.” Élete során Stekel kiadott még zeneműveket, verseket, rövidebb színdarabokat és számos nyilvános előadást is tartott.

Sigmund Freuddal feltehetően már 1891-ben találkozott a Kassowitz-i klinikán gyakorlati képzése alatt, ahol Freud volt a neurológiai osztály vezetője. Ennek ellenére csak a századforduló után alakítottak ki közelebbi személyes kapcsolatot, amikor Stekel Freud páciense volt néhány ülés erejéig, magánéleti problémái miatt.

Nem más, mint Wilhelm Stekel volt az, aki 1902-ben javasolta Sigmund Freudnak, hogy tartsanak összejöveteleket tudományos megbeszélés céljából. Kezdetben öt orvos találkozott Freud lakásán (Alfred Adler, Sigmund Freud, Max Kahane, Rudolf Reitler és Wilhelm Stekel). Ez volt az eredeti „Szerdai Klub”, melyből később a Bécsi Pszichoanalitikus Társaság, és a Nemzetközi Pszichoanalitikus Társaság kifejlődött. A "Szerdai Klub" gyűléseiről szóló jelentések 1906-tól bizonyítják, hogy leggyakrabban Stekel szólalt fel. Több szakaszban folyt például egy kiemelkedő vita arról a kérdéstről, hogy a maszturbáció káros-e, és ha igen, akkor miért, vagy ártalmatlan. Stekel ellentétes véleményen volt Freuddal szemben, kijelentette, hogy a maszturbáció önmagában teljesen ártalmatlan, és csak abban az esetben okozhat megbetegedést, ha ellentétes fantáziákkal társul.

Hamarosan maga Stekel is elkezdett pszichoanalízissel gyógyítani. 1908-ban abbahagyta általános orvosi praxisát, hogy kizárólag a pszichoterápiára koncentrálhasson. Első fontos munkája a *Szorongásos idegállapotok és kezelésük* (1908), melyen Sigmund Freud közvetlen és kétségtelenül nem teljesen önkéntes szupervíziója alatt dolgozott, és aki vonakodva írt hozzá előszót. Stekel nem értett egyet Freud feltételezésével, miszerint a szorongásos neurózisoknak szervi oka van, amin az aktuálneurózis fogalmát értették. Stekel azt akarta elérni, hogy Freud ismerje el, van a szorongásos neurózisnak egy formája, amely kizárólag pszichológiai konfliktusokon alapul, és amit Freud „szorongásos hisztériának” nevezett el. Különös azt olvasni, hogy Stekel védte meg a konfliktus elméletet Freuddal szemben, mivel mindnyájan Freudot tartjuk a konfliktus elmélet megalkotójának, és elfeledkezünk arról, hogy Freud első elméletei organikus okokban keresték a magyarázatot (az úgy nevezett „aktuálneurózisok”)

1911-ben látott napvilágot Stekel *Az álmok nyelve* című műve, amit már említettünk.

A Freuddal való összetűzés, mely oda vezetett, hogy Stekel elhagyta a Bécsi Társaságot 1912-ben, egy bonyolult történet, ami még nem teljesen tisztázott. Kuhn szerint (1998) Freud nem tudta megbocsátani az őt ért súlyos sértést az 1910-es Nürnbergi Kongresszuson. A Nemzetközi Pszichoanalitikus Szövetség megalapításánál Freud Carl Gustav Jungot akarta megválasztani örökös elnöknek. Ez drámai jelenetet eredményezett. A bécsi csoport Stekel és Adler képviselőjében ellenezte ezt a javaslatot. Jones (1953) ezt írja életrajzában (német kiadásból fordítva):

Freud, mikor megtudta, hogy sokan közülük tiltakozó gyűlést tartanak Stekel hotelszobájában, odament, és indulatosan fordult hozzájuk a beleegyezésüket kérve. Hangsúlyozta, hogy mennyi ellenségességgel vannak körülveve, és ennek kezeléséhez kívülállók segítségére is támaszkodniuk kell. Aztán szalonkabátját drámai módon visszadobva azt mondta: „Ellenségeim boldogok lennének, ha éhezni látnának, de leginkább a kabátomat szeretnék letépni a testemről.”

Ez a jelenet később még kellemetlenebbé vált Freud számára, amikor rájött, milyen rossz választás volt C. G. Jung. Bár természetesen nem ez volt az egyetlen oka Stekel iránti növekvő ellenszenvének, aki Adlerrel együtt a „Zentralblatt für Psychoanalyse” szerkesztője volt. Az Adler ügyben Stekel Adler oldalán állt, ellenezve Adler kizárását. Ennek ellenére Stekel ekkor még továbbra is tagja maradt a Bécsi Társaságnak és egyedüli szerkesztője lett a „Zentralblattnak”. Amikor Freud megpróbálta visszaszerezni az újság feletti teljes irányítást, szemmel láthatóan fortélyos mesterkedések indultak mindkét oldalon. Stekel végül meg tudta erősíteni szerkesztői pozícióját, és Freud nélkül folytathatta munkáját egészen az első világháború kezdetéig. Freud mégis a Bécsi Társaság elhagyására kényszerítette Stekelt. Amikor később Stekel számos kísérletet tett a békülésre, az utolsót 1939-ben, amikor Freud Angliába emigrált, Freud nem válaszolt.

1914-ben, az első világháború kitörésekor Stekelt, Adlert, és másokat is besoroztak katonáorvosnak.

A következő években Stekel kiadta tízkötetes munkáját *Az indulati és az érzelmi élet zavarai (Parapathiás betegségek)* címmel, /Disturbances of the Impulses and the emotions (The Parapathic Diseases)/ mely mű később több kiadást is megért, és az Egyesült Államokban angolra fordították. Önálló kötetei más nyelveken is megjelentek. Ebben a két évtizedben valószínűleg ő volt Freud után a legismertebb pszichoanalitikus szerző.

Fő munkái mellett kiadott még számos önálló lapot, mint például egy nevelési útmutatót *Üzenet az anyákhoz* (Letters to a Mother) címmel (3kötet), ami 22 nyelven – *magyarul is (a fordító)* - jelent meg.

Diákok vették körül, hogy megtanulják tőle „aktív pszichoanalízisét” melyből aztán mégsem maradt fenn pszichoanalitikus iskola.

Az "Anschluss" napján, amikor a náci Németország elfoglalta Ausztriát (1938. március 12-13.) Stekel azonnal elhagyta családjával Bécsét és Svájcban keresztül Londonba menekült. Ott fejezte be életét 1940. június 25.-én, amikor súlyos betegsége miatt öngyilkosságot követett el.

Stekel minden bizonnyal a pszichoanalízis első két évtizedének legkiemelkedőbb alakja volt. Sokáig a világ valószínűleg többet tudott meg a pszichoanalízisről az ő közvetítésével, mint Freud eredeti írásain keresztül, mivel Stekel fáradhatatlan propagandista volt, aki orvosi újságíróként elárasztotta az osztrák és német folyóiratokat pszichoanalitikus cikkeivel, és ismertetőkkel. Nem volt még egy pszichoanalitikus szerző, aki ennyi anyagot publikált volna az álmokról és kortársai pszichológiai problémáiról.

Úgy tűnik mostanáig észrevétlen maradt az a tény, hogy életműve a civilizáció történetének első osztályú dokumentációja is.

A pszichoanalízis témék felfedezését, új gondolatot köszönhet Stekelnek. Bár a szakirodalom megemlíti ezeket a gondolatokat, de tudományos szempontból még a mai napig nem tanulmányozták felfedezéseit részletesen, mivel persona non grata-ként kezelték, és nem vették komolyan Freuddal való összetűzése után.

Csak napjainkban támadt fel iránta ismét az érdeklődés (Bos 2003, Bos and Groenendijk, 2004, 2007), Clark-Lowes (1999, 2001), Kuhn (1998), Nitzschke, 1992).

Biztosak lehetünk benne, hogy életteli ember volt, tele ötletekkel, óriási, és alig kontrollálható kreatív képzelőerővel. Miután megértette, illetve úgy hitte, hogy megértette Freud forradalmának lényegét, nem habozott belevetni magát a témába, és kifejleszteni saját ötleteit, és módszereit.

Miközben mindvégig mestereként ismerte el Freudot, semmilyen szempontból nem volt szerény, sőt ellenkezőleg, nagyon biztos volt magában, és abban, hogy akár felül is múlhatja mesterét. Tőle származik ez a magabiztos kijelentés: „Az óriás vállán álló törpe messzebbre lát, mint az óriás maga.” Erre Freud állítólag ezt válaszolta: „Igen, de nem a csillagász fején lévő tetű!” Stekel volt a Szerdai Klub egyik leglelkesebb tagja, és fontos tudományos viták levezetője. Rengeteget írt. A Greenstein Index 365 címszót tartalmaz Stekelről, életrajzírója, Clark-Lowes pedig több mint 500 címet azonosított.

Stílusa radikálisan különbözik Freud stilisztikai eleganciájától. Stekel kétségkívül hanyagul, és mindenekelőtt gátlástalanul ír. Freudról elmondhatjuk, hogy az olvasóját kritikusként, és vitapartnerként komolyan veszi, szónokian vitatkozik vele, melyre példa a *Bevezető Előadások* (Introductory Lectures) című műve. Stekel ugyanakkor meggondolatlanul kiáltja világgá pszichoanalitikus felfedezéseit a „háztetőkről”. Utólag jól elképzelhető, hogy Freudot kiverte a verejték, mikor látta, hogy tanítványa így viselkedik.

Stekel gyakorlati embernek, vagyis orvosnak tartotta magát, akinek az a legfontosabb, hogy betege a lehető leghamarabb meggyógyuljon. Nem érdekelték bonyolult elméletek kidolgozásai, feltehetően nem is értette Freud főbb szándékait. Ehelyett tehetséges fenomenológus volt, aki elsősorban arról volt híres, hogy a tudatalatti tartalmak szimbolikájának rendkívüli megértő képességével rendelkezett. Ernest Jones úgy gondolta, hogy e téren még Freudnál is nagyobb tehetség volt, amit Freud maga is megjegyzett egy alkalommal.

Végül, egyértelműen jellemző rá, hogy gyűjtő volt. Tíz fő műve túlnyomóan esettanulmányok gyűjteményéből áll, gyakran nem túl szisztematikus főcímeik alá rendezve. Az *Álmok nyelve* (Language of Dreams) című művében azt állítja, hogy több, mint tízezer álmot ismer, melyekből legalább 594 beszámozott álmot mutatott be. Esettanulmányai különböző terjedelműek. Néhány csak

pár mondatból áll, több esettanulmánya pedig egész fejezetekből. Szemére vetették, hogy értelmezéseit a szimbólumok intuitív megértésére alapozza, de olvasójának észre kell vennie, hogy gyakran közöl részletekben bővelkedő asszociációs anyagot is. Nem száll szembe Freud asszociációról alkotott irányelveivel, sőt hivatkozik a freudi pszichoanalízis kb. 1915 óta ismert összes fő metodikai elvére. Freud és C.G. Jung levelezésükben kigúnyolták őt a Freud és Stekel közötti viták erősödésének idején. Freud „szarvasgombát szimatoló disznónak” nevezte Stekelt (Freud-Jung levelek 240F:14 .3. 1911), mire Jung azt válaszolta, hogy „szégyen lenne, ha el kellene veszítenünk az ormányát”(256J: 18.5. 1911). Freudot felháborította Stekel könyvében az álomszimbólumok óriási mennyisége, melyeken, Freud véleménye szerint, Stekel keveset gondolkozott és nagyképű állításokkal mutatott be. Ugyanakkor Freud nem tudta elrejtteni Stekel iránti csodálatát sem, és ezt írta Jungnak: „Mégis nagyrészt helytállóak a tudatalattiról szóló állításai, mely állításokkal sokkal jobb elméleti alapokon áll, mint mi.”(253F: 27.4.1911)

4. Az álomszimbolika problémája

Mit értünk ez alatt? Az álmokról írt könyvében Stekel a következő magyarázatot adta: Freud asszociációs módszere a részletes álomelemzésnél akkor nem működik, ha az álomszimbólumokat csak egy általános álomnyelv segítségével lehet megérteni, és nem az egyénből kiindulva. Az ilyen szimbólumok semmit nem mondanak az álmodónak, az analitikusnak kell megragadni a helyes jelentést saját tudása, vagy intuíciója alapján. Ezáltal nagyobb jelentőséget kap a manifeszt álomtartalom. Ez az eljárás ellentmond Freud általános javaslatának, miszerint az értelmezéshez a beteg asszociációiból kiindulva kell eljutni.

Mindannyiunk számára ismert, hogy Freud szerint a látens álomtartalom változik az álomfolyamat alatt, és jól ismert mechanizmusai (sűrítés, eltolás, stb) segítségével az álmodó számára olyan elfogadható formába rendeződik, ami lehetőleg nem ébreszti fel őt. A pszichoanalízis feladata abban áll, hogy visszaidézzé az álomfolyamatot, vagy még inkább abban, hogy a beteg asszociációin keresztül felfedje a látens álomtartalmat. A szimbólumok direkt értelmezése ennek, a beteg ellenállásán végzett nehéz munkának az elhagyását jelentené, ami elfogadhatatlan.

Ennek ellenére Freud úgy érezte, kénytelen egy fejezetet írni az álomszimbolikáról az *Álomfejtés* későbbi kiadásaiba. Már az 1911-es harmadik kiadás előszavában ezt írta: *Saját tapasztalatom, valamint Wilhelm Stekel és mások munkái hozzásegítettek ahhoz, hogy az álmokban (vagy inkább a tudatalatti gondolkodásban) levő szimbolika mértékéről és jelentőségéről egy igazabb megítélést alakítsak ki.*(Freud,S.:Standard Edition,IV.kötet XXVII.old). Mégis, csak az 1925-ös hetedik kiadásban írta meg azt a bevezetőt, amiből idézek, ami nemcsak személyes konfliktusra, hanem tudományos problémára is utal.(Freud, S.:Standard Edition,V.kötet 350. old).(S.Freud:Álomfejtés 1985. 247.o):

Az utolsó életrajzi álom analízise azt bizonyítja, hogy az álomszimbolikát már igen korán felismertem, de terjedelmének, jelentőségének kellő méltánylásáig csak lassanként, bővülő tapasztalatok és W. Stekel munkáinak (1911) hatása alatt jutottam el. Helyénvaló, hogy most ezekről szóljak.

Ez a szerző, aki a pszichoanalízisnek talán éppen annyit ártott, mint használt, sok, nem is sejtett szimbólumot fordított le. E fordításoknak eleinte nem adtak hitelt, de később azonban legnagyobbbrészt beigazolódtak, és el kellett őket fogadni. Stekel érdemeit nem csökkentei, ha megjegyzem, hogy mások szkeptikus tartózkodása sem volt indokolatlan. Példái, amelyekre értelmezései támaszkodtak, gyakran nem voltak meggyőzőek, módszerét pedig mint tudományos szempontból megbízhatatlant kell elutasítanunk. Stekel az intuíció segítségével fejtette meg a szimbólumokat, ama sajátos képessége révén, mellyel őket közvetlenül megértette. Ezt a képességet azonban nem lehet általánosságbán

mindenkitől elvárni, teljesítőképessége kivonja magát minden kritika alól, eredményeit tehát nem kell feltétlenül elhinni.

Ezt a véleményt egy furcsa kiegészítés követi:

A dolog úgy áll, mintha a fertőző betegségek diagnózisát a betegágy körül észlelhető szagokra alapítanánk, jóllehet kétségtelenül voltak klinikusok, akiknek a legtöbb embernél elkorcsosult szaglászerv sokat ért, és akik csakugyan képesek voltak a hastífuszt szimat után diagnosztizálni.

Miután további intéseket közöl a szimbolika alkalmazásáról, Freud belekezd felsorolásukba. Ezek számitanak Freud művében a legismertebb, s egyben a leghírhedtebb részeknek:

A császár és a császárné (király , és királyné) leggyakrabban az álmodó szüleit jelentik, a királyfi vagy a királylány az álmodó maga. ...

Minden hosszúkás tárgy: bot, fatörzs, esernyő (mert az erekcióhoz hasonlatosan kifeszülhet!), minden hosszúkás és éles fegyver: kés, tőr; lándzsa, a férfi nemi szervet jelentheti.... Dobozok, skatulyák, szekrények, és kemencék a méhnek felelnek meg, szintúgy az üreges tárgyak, hajók, és mindenfajta edény is. - stb.

Freud a fent idézett bevezetőjét egy súlyos vita után írta, melynek során Wilhelm Stekel kénytelen volt elhagyni a Bécsi Pszichoanalitikus Társaságot. Írásaiban Freud ritkán használt ilyen szélsőséges hangnemet, amikor egy másik szerzőről fejezte ki véleményét, mint amelyet Wilhelm Stekellel szemben, akire később még azt is mondta, hogy teljesen önféjű.

(„aki kezdetben olyan tiszteletreméltó munkát végzett, de később teljesen tévútra jutott”- *A pszichoanalitikus mozgalom történetéről*, 1914.- Stekel később szembeállította Freud verzióját a sajátjával *A pszichoanalitikus mozgalom története* -1926).

Freud írása azonban egy sokkal jelentősebb konfliktusra világít rá, nevezetesen arra, ami a tudomány, és az intuíció között van. Egyrészt Freud hangsúlyozza Stekel felfedezéseinek értékét, és azt is leírja, hogy milyen különleges képesség kell ahhoz, hogy valaki megértse ezeket a szimbólumokat. Másrészt viszont kijelenti, hogy ezek a felfedezések nem tudományos módon keletkeztek, és ezért nem tarthatjuk őket hitelesnek. Az, hogy miként lehet egy felfedezés érvényességét hangsúlyozni egyfelől, mégis tagadni a hitelességét másfelől, olyan logikai ellentmondás, amire Freud nem ad magyarázatot. Az orvosról szóló példája viszont, aki a betegágnál a szaglására támaszkodik, jelzi azt az utópisztikus álmot, ami Freudot foglalkoztatja: kell lennie egy tudományos módszernek, ami pontosan, és egyértelműen megmagyarázza a neurózist, vagy egy álombéli tárgyat, mint ahogy talán a bakteriológia teszi egy fertőző betegségnél. Visszatérek majd erre a kérdésre, hogy mi történt ezzel az utópisztikus álommal száz évvel később.

Tisztázzuk ezt a problémát a következő példán keresztül:

Egy felnőtt nő, aki Freuddal a testvérvizsály témáját elemezte, visszaemlékszik egy négyéves kori álmára (Standard Edition: V. kötet, 253. old.)

„Egy nagy csapat gyerek, az álmodó összes fiú, és lánytestvére, valamint unokatestvérei, egy réten kergetőztek. Hirtelen minden gyereknek szárnya nőtt, elrepültek, és eltűntek.

A hölgynek nem volt semmi ötlete, hogy mit jelent az álma. Nem nehéz azonban rájönni, hogy eredeti formájában ez az álom az összes testvér haláláról szólt, és csak alig befolyásolta az álmocenzúra működése.

Megkockáztatom a következő álomelemzési javaslatot. A gyerekcsoport egyik tagjának halálakor... az álmodó, aki még nem volt négy éves akkor, valószínűleg megkérdezett egy bölcs felnőttet arról, hogy mi lesz azokkal a gyerekekkel, akik meghalnak. A válasz bizonyára ez volt:

„Szárnyakat növesztenek, és kicsi angyalokká változnak”.

Az álomban, mely erre az információra épül, az álmodó összes testvérének szárnya volt, mint az angyaloknak, és - ami a lényeg- elrepültek. A mi kis baba-gyilkosunk egyedül maradt, különös módon az egész csapat egyetlen túlélőjeként. Aligha tévedhetünk, ha feltételezzük, hogy a réten hancúrozó gyerekek mielőtt elrepülnek, pillangókra emlékeztetnek. Olyan, mintha a gyereket ugyanaz a gondolatmenet vezette volna, mint az ókor embereit, akik a lelket pillangószárnyakkal képelték el.

Ez a példa, a hölgy álmának elemzése, alkalmas Freud elképzelésének illusztrálására a helyes-tudományos- álomanalízisről. Felhasználja az álmodó asszociációit, és életrajzából a megfelelő anyagot. Az álmokép arra a tudásra épül, amit a felnőtt világ adott át a gyerekeknek. Az álom analízise követi az emléknymot, mely az álomfantáziában sűrűsödött össze. Így kellett volna lennie. De nem így történt. Freud betege nem emlékezett semmi egyébre, mint az álomra, és Freud megértette asszociációk nélkül is. Tehát az intuíciója tette lehetővé, hogy megértse az álmot, és még arra is engedte következtetni, hogy a pillangólélek motívuma jól ismert a görög mitológiából.

Freud hasonlóképpen jár el jól ismert rövid művében. *Gyermekkori emlék* „Dichtung és Wahrheit”-tól (1917. *Költészet és igazság*). Johann Wolfgang Goethe beszámol arról, hogy kisgyerekként hogyan dobálta ki egyre növekvő élvezettel a konyhai edényeket az ablakon át az utcára, ahol aztán darabokra törtek. Freud úgy kezeli ezt a történetet, mint a kisebb testvérré irányuló gyerekes halálkívánás kivetített emlékét, de hozzáfűzi, hogy ő nem mert volna előállni ezzel az értelmezéssel, ha nem lett volna két betege is, akik hasonlóképp fejezték ki ellenérzésüket újszülött testvéreik felé. Olyan szimbolikus cselekvésekkel foglalkozunk, melyeknek jelentőségével elkövetője nincs tisztában. A pszichoanalitikus csak találgathatja jelentésüket.

Freud elméleti szempontból csoportosította a szimbolikus ábrázolást az álommunka mechanizmusai szerint. Ez azt a célt szolgálja, hogy egy nem kívánatos tartalmat elrejtse, és felismerhetetlenné tegyen. A szóban forgó szimbólumok azonban véleménye szerint nem a tudatalattiban, hanem inkább a tudatelőttesben találhatóak. Freud arra a véleményre hajlott, hogy létezik egy tudatelőttes szimbólumkészlet, ami közös minden embernél, egyfajta primitív nyelvként. Valódi értelemben ezek a szimbólumok nincsenek elfojtva, inkább arra használjuk őket, hogy elfedjenek valamit. Később Ernst Jones a szimbolikáról írott művében (1916) alátámasztotta azt a nézetet, hogy a szimbólumoknak ez a rétege nem vele született, hanem mindenkinek egyénileg kell kialakítania.

5. Stekel halálszimbolikája

Freud műveiből gondosan kiválogattam a halálfantáziákról és halálvágyról szóló rövidebb példákat. Ez átmenetet nyújt számomra Stekel álomról szóló könyvének egy fontos részéhez. Stekel ebben a munkájában, bár hangsúlyozza a szexuális szimbolika dominanciáját, mégis hat fejezetet szentelt csak a halálszimbolika témájának.

Megpróbálom felvázolni az ő megközelítését.

Stekelnek van egy fő gondolata, melyre nagyon büszke. Ő ezt „bipolaritásnak” nevezi. Stekel maga és más kommentátorok is a Bleuler által kifejlesztett ambivalencia fogalommal hozzák ezt kapcsolatba, de nem hiszem, hogy ez teljesen helyénvaló. Úgy tűnik, Stekel gondolata az, hogy semmilyen érzelem, vagy akár gondolat sem létezhet anélkül, hogy ne idézné fel az ellentétét is már létrejöttkor. Így tehát az érzelmek, és a gondolatok csak ellentétes párokban fordulnak elő. Szeretet, és gyűlölet, élet, és halál, szadizmus és mazochizmus, heteroszexualitás és homoszexualitás pszichológiailag

sohasem tud úgymond önmagában megnyilvánulni. Erre a gondolatra Freud is utalt például „Vom Gegensinn der Urworte”(A legfőbb szavak ellentétes jelentése) című lapjában. (Stand. Ed.XI .kötet /1910/.

Ez talán a következőképpen értelmezhető: egy gondolat, de egy érzelem is pszichológiailag csak akkor tud megjelenni egyáltalán, ha valami mástól elkülönül, az ellentététől, vagy ellentétes képzetétől. Ez a gestalti pszichológiában az alak és háttér elve (és mellel a lingvisztikában is: egy jelet-„jelentős”- csak más jeltől való különbözőségén keresztül lehet meghatározni.) Természetesen a probléma ezzel az, hogy hogyan határozzuk meg minden esetben a másik pólust a bipolaritáson belül.

Ma azt mondják Stekelről, hogy ő volt az első, aki beszélt a halálösztönről.

Stekel nem foglalja részletesen kidolgozott elméletbe a halálösztönt, mint ahogy később Freudnál látjuk, de kialakítja a fogalmat a bipolaritás koncepciójának háttéréből. Az élni akarás, ami Freudnál az ön és fajfenntartás ösztöneként értendő, alapvető Stekel számára, és szexuális készletként jelenik meg. A szexualitás az életvágy, vagy élni akarás kifejeződése. Ez az élni akarás áll szemben a halálfélelemmel, és a halálban való széthullás regresszív vágyával is. Ennek két következménye van:

Először: a pszichológiai élni akarás képzete nem jelenhet meg a szimultán halálímágó nélkül.

Másodszor: A félelem mindig halálfélelem. Azonnal látható, hogy az első freudi szorongás elmélet-a félelem, mint átalakított libidó- semmit nem jelent Stekel számára. Sőt, az egész freudi metapszichológia nem jelentett semmit számára. Ennek van egy ironikus hatása: Freud növekvő ellenszenvet érzett Stekel felé, mert a Mester szemében Stekelt mint tudóst nem lehetett komolyan venni, és ez rombolta a pszichoanalízis becsületét. Stekel, a gyakorló orvos viszont valószínűleg Freud metapszichológiai elméleteit tartotta hiábavaló képtelenségnek.

Stekel halálvágyról, és életösztönről szóló bipolaritás elmélete egy gyakorlati következménnyel járt számára, melyet a következő mondatban fogalmazott meg: „Nincs álom halálzáradék nélkül”. Az ilyen mondatok tipikusak Stekeltől. Elsőre úgy tűnhet, mintha törvényeket fogalmazna meg. Stekel azonban nem volt törvényalkotó.

Sokkal inkább olyan, mint egy csatakiáltás, vagy udvariasabban fogalmazva, metodológiai elvek esetével van dolgunk: vizsgáljuk meg, hogy találunk-e kulcsot a halálfélelemhez, vagy a halálvágyhoz az aktuális álom konfliktus szövevényében. Ez elvezet minket Stekel „szarvasgombáihoz”, melyekkel kapcsolatban néhány példát hozok a halálszimbolikáról szóló fejezeteiből.

Ezekben azt írja, hogy az álomban a séta, vagy általánosabban az elmozdulás, halálszimbólumot hordoz.

Példák:

(373.) „Apámnak hosszú útra kell mennie...”

Stekel megjegyzése: „vagyis meg kell halnia.”

(374) „Feleségem kiment a szobából, és magamra hagyott...”

Stekel megjegyzése: „azaz meghalt.”

(377) „Láttam a legjobb barátomat, Joseph S.-t bemenni egy kis házba.”

Stekel megjegyzése: „Ez a kis ház a sír.”

„Egyik betegem sztereotip módon azt álmodja, hogy az apja elutazik a hegyekbe, vagy egy nehéz hegymászótúrára, pl.:

(379) „Láttam apámat, hátizsákkal a hátán, amint hátat fordít nekem. Hova mész ilyenkor télen? -kiáltottam döbbenet. A hegyekbe, hangzott a válasz.”

Ez az álom bővelkedik halálszimbólumokban. Az apa hátat fordít, azaz meghalt. -Hova mésztélen?(hozzátehetjük: életed télen). A válasz: a halálomba.

Az efféle példák alapján Stekel túl általánosító kijelentéseket tesz, úgymint:

„Elmenni” és „elutazni”, „hazamenni”-„elindulni”-„elhagyni a szobát”-„hirtelen eltűnni” mind halálszimbólumok. „Becsukni az ajtót magad mögött általában az álmokban azt jelenti, hogy „meghalni”.(321. old.) stb.

Végül ebben a szövegösszefüggésben ide kell sorolnunk a közlekedési eszközöket, melyekkel elmegyünk, mint például a vonatot, repülőt, kocsit, liftet, sőt az olyan mozgásokat is, mint a biciklizést, szánkózást, görkorcsolyázást is.

Mivel Stekelnek szokása volt az ilyen szimbólumkapcsolatok összegyűjtése, és tényként való bemutatása, szövegei nehezen olvashatók, és ellenvetésre ingerelnek. A hozzáfűzött magyarázó gondolat gyakran hiányzik, talán, mert a szerző szükségtelennek ítéli.

Mi lehetne Freud, és Stekel példáiban az ilyen hozzáfűzött gondolat? Minden esetben az álomban mozgás szerepel: „innen el”. Freud pillangói elrepülnek, és a fiatal Goethe kidobja az ablakon az edényeket. Stekel álomszereplői sétálnak, mozognak, vagy többféle módon elutaznak. Az ilyen képzetekben kifejeződő tárgy-kapcsolat-fantázia a szeparációról szól. A szeparáció lehet félelmetes, mely esetben az érzelem szeparációs félelem vagy veszteségtől való félelem, vagy kívánt, amikor a narcisztikus ego destruktív vágyának formájában jelenik meg a traumatizáló tárgy felé.

Gyakran mondják, hogy az álmok a költészethez hasonló eszközökkel élnek.

Erről a svájci költő, Conrad Ferdinand Meyer „Die Stapfen” (Lábnymok) című verse jut eszembe. Ebben a versben a költői én, miután találkozik szerelmével, visszafelé sétál annak nedves földben hagyott lábnymain. A fordított láb, vagy lábnym jól ismert „temetési” jelkép, ha a katonai temetési szertartásra gondolunk, ahol az elesett katona üres bakancsa lábujjal visszafelé áll. Úgy sejtem azonban, hogy C.F.Meyer költői képét enélkül a tudás nélkül alkotta, hasonlóképpen az álomhoz.

Stekel azt állítja, hogy évekre volt szüksége ahhoz, hogy felfedezze az álmokban rejlő halálszimbólumokat, és hogy ez soha nem sikerült volna, ha csupán az asszociáció módszerére támaszkodik, mivel a halál gondolata még a szexualitásnál is nagyobb tabu. Azzal érvel Freuddal szemben, hogy az asszociációk nemcsak felfedik a tudattalant, hanem új gátlásokat is létrehozhatnak. Emiatt hangsúlyozza -Freuddal ellentétben-a manifeszt álomtartalom jelentőségét, melyet a pszichoanalitikusnak kell intuíciója segítségével megértenie.

6. Tudományos megközelítés kontra intuíció

Freud „kéretlen” életrajzában Fritz Wittels 1924-ben már hangot adott gyanújának, melyet Stekel életrajzírója, Clark-Lowes is osztott: hogy Freud is intuitív megfigyelőképességén keresztül talált rá a pszichoanalízis tudományára, de tudományos neveltetése miatt mindig rossz volt emiatt a lelkiismerete, vagy legalábbis komolyan aggódott amiatt, hogy kockáztatja a hagyományos orvostudománnyal való kapcsolatot. Stekelnek nem voltak ilyen kétségei, és így képes volt Freud intuitív oldalának- melyet az csak ambivalensen tudott kihasználni- projekciós felületévé válni.

Freud, és követői, a Pszichoanalitikus Társaság, mindig keresték a kapcsolatot a tudománnyal, ahogy azt a 19. és 20. században értették. Az 1910-es események tragikomikusan példázzák ezt. Freud új tudományát az egyetemhez akarta kötni Bleuler hírnevének segítségével, és azzal akart az antiszemitizmusnak gátat vetni, hogy átadta a vezetést a szőke germán Jungnak. Tudjuk, mindez hogyan végződött: Bleuler hátat fordított a pszichoanalízisnek, és Jungnak, és a saját útját járta. Freud soha nem kételkedett abban, hogy ő tudós, és hogy a pszichoanalízis tudomány. De milyen? Természettudomány? Hermeneutikus tudomány? Az azóta eltelt 100 év sem adott választ erre a

kérdésre. Freud pedig nem kerülte el azt a sorsot, amit Stekelben látott megtestesülni, nevezetesen, hogy, egy tudománytalan megközelítéssel szégyenítették meg.

Erről a témáról nagyon tetszett egy cikk, ami nemrég jelent meg a német „Psyche” című pszichoanalitikus folyóiratban. A cikkben a svájci pszichoanalitikus, Giovanni Vassalli (2005) még a pszichoanalízis elméletként való definiálását is vitatja. Vitatja, hogy a pszichoanalízist technikájának, vagyis módszerének szempontjából kell értelmezni, mellyel Freud 1923-ban tett meghatározására utal. Itt mindenekelőtt kijelenti: „A pszichoanalízis egy eljárás elnevezése, ami az elme folyamatait vizsgálja, melyek más módon alig hozzáférhetőek. Vassalli kidolgozza a „pszichoanalízis ismeretelméletének vázlatát”, mely a pszichológiai folyamatok „találgatásán” alapul, és ennél fogva „feltevésen alapuló magyarázat” (feltételezett magyarázat). A feltevésen alapuló magyarázatot először Arisztotelész írta le, de az európai gondolkodás történetének során fokozatosan feledésbe merült, és csak Nietzsche és Freud elevenítette fel újra. (A német nyelvben két szó van arra, amiről beszélünk: Raten és Erraten. A Raten (találgatni) inkább egy cselekvést fejez ki, az Erraten (kitalálni) pedig egy folyamatot.) Az intuíció jelzi az Erraten képességét. Ha természetes módon nincs meg ez a képességünk, mint ahogy megvolt Freudnak, Stekelnek, Melanie Kleinnek, és még néhány más pszichoanalitikusnak, akkor meg kell próbálnunk kifejleszteni magunkban. Az említett szerzők írásainak tanulmányozása segítségünkre lesz, mivel ezek a művek soha nem fognak elévülni!

Irodalom

Bos, Jap (2003): A Silent antipode: The Making and Breaking of Psychoanalyst Wilhelm Stekel. *History of Psychology*, 6, No 4. S. 331-336

Bos, Jap and Leendert Gronendijk (2004): The art of imitation: Wilhelm Stekel's Lehrjahre.

Int. J. Psychoanal., 85, S. 713-729

Bos, Jap and Leendert Gronendijk (2007): The Self-Marginalization of Wilhelm Stekel. Freudian Circles Inside and Out. Springer Science+Business Media, LLC, New York

Clark-Lowes, Francis (1999): Wilhelm Stekel and the Early History of Psychoanalysis. Phil. Diss. University of Sussex. Unpublished.

Clark-Lowes, Francis (2001): Freud, Stekel, and the Interpretation of Dreams: The Affinities with Existential Analysis. *Psychoanalysis and History* 3(1)

Freud, Sigmund (1900): The Interpretation of Dreams. Standard Edition, Vol. IV

Freud, Sigmund (1910): The Antithetical Meaning of Primal Words. Stand. Ed. Vol. XI

Freud, Sigmund (1914): On the History of the Psycho-Analytic Movement. Stand. Ed. Vol XIV

Freud, Sigmund (1917): A Childhood Recollection from “*Dichtung und Wahrheit*”. Stand. Ed. Vol. XVII

Freud, Sigmund, Carl Gustav Jung: Briefwechsel. Frankfurt: S. Fischer 1974

Jones, Ernest (1953): Sigmund Freud. Life and Work. 3 Vol. London, The Hogarth Press

Kuhn, Philip (1998): ‘A pretty piece of treachery’: the strange case of Dr Stekel and Sigmund Freud. *Int. J. Psychoanal.*, 79, S.1151-1171

Meltzer, Donald (1973): *Sexual States of Mind*. Clunie Press, Perthshire Scotland

Nunberg, Hermann & Federn, Ernst (Eds.): *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society*. 4 Vols, Intern. Univ. Press, New York

Nitzschke, Bernd (1992): Wilhelm Stekel, ein Pionier der Psychoanalyse – Anmerkungen zu ausgewählten Aspekten seines Werkes. In: Federn Ernst/Gerhard Wittenberger (Hg.,1992): *Aus dem Kreis um Sigmund Freud. Zu den Protokollen der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung*. Fischer Taschenbuch Verl. Frankfurt

Stekel, Wilhelm (1911): *Die Sprache des Traumes*. Verl. J.F. Bergmann, Wiesbaden 1911

Stekel, Wilhelm (1912-1928): *Störungen des Trieb- und Affektlebens (die parapathischen Erkrankungen)*. Berlin und Wien: Urban & Schwarzenberg

Stekel, Wilhelm (1926): Zur Geschichte der analytischen Bewegung. *Fortschr. Sex. wiss. Psychoanal...*, 2, 539-575

Vassalli, Giovanni (2005): “Wir sind genötigt, ins Dunkle hinaus zu bauen” (S. Freud). *Skizze einer Epistemologie der Psychoanalyse*. *Psyche – Z Psychoanal* 59, 534-572

Wittels, Fritz (1924): *Sigmund Freud. Der Mann, die Lehre, die Schule*. E. P. Tal & Co. Verlag, Leipzig Wien Zürich

Werthmann, Hans-Volker (2007): Wilhelm Stekel. In: Sigusch Volkmar u. Günter Grau: *Personenlexikon der Sexualforschung*. In print.

Summary

Wilhelm Stekel was one of the most important pioneers of early psychoanalysis. He was the founder of the so called Wednesday society and became the most ardent propagandist of Freud and psychoanalysis in Austrian and German journals. His ten-volume “*Die Störungen des Trieb- und Affektlebens (die parapathischen Erkrankungen)*“ was most influential in German and English speaking countries. After his excommunication by Freud in 1912 he was no longer quoted or discussed by the mainstream psychoanalysts and was nearly forgotten. Only in recent times there is a new interest in Stekel. – The author presents a sketch of Stekel’s biography. Concerning the interpretation of dreams Stekel stressed the importance of symbolism in the manifest content of the dream, which is demonstrated by examples of Stekel’s symbols of death. Intuition versus science seemed to be a main controversial point between Stekel and Freud.

Key words History of psychoanalysis, dream, symbolism, science vs. intuition.

A szerző: Prof. Dr. phil. Hans-Volker Werthmann

Theodorenstr. 12 a D-65189 Wiesbaden

Fordító: Dr. Ormay István